

PHILOLOGIA SERBICA

Година IV, 2024, број 4
Научни скупови Филолошког факултета
Зборник научних радова

Издавач Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

Главни уредник публикације Проф. др Сања Мацура, Универзитет у Бањој Луци

Оперативни уредник Доц. др Нина Говедар, Универзитет у Бањој Луци

Организациони одбор Проф. др Биљана Бабић, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Дијана Црњак, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Сања Мацура, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Саша Шмуља, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Слађана Цукут, Универзитет у Бањој Луци
Доц. др Нина Говедар, Универзитет у Бањој Луци
Доц. др Андреја Марић, Универзитет у Бањој Луци
Мср Горан Милашин, Универзитет у Бањој Луци

Научно-уређивачки одбор Проф. др Сања Бошковић Данојлић, Универзитет у Поатјеу
Проф. др Запрјан Козлуцов, Универзитет „Пајсије Хиландарски”
у Пловдиву
Проф. др Иван Чарота, Белоруски државни универзитет
Проф. др Богуслав Зјелињски, Универзитет Адама Мицкијевича
у Познању
Проф. др Радомило Маројевић, Универзитет у Београду
Проф. др Ала Татаренко, Универзитет Ивана Франка у Лавову
Проф. др Сања Мацура, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Павел Крејчи, Масариков универзитет у Брну
Проф. др Снежана Милосављевић Милић, Универзитет у Нишу
Др Светлана Шеатовић, Институт за књижевност и уметност
Београд

Рецензенти Проф. др Снежана Милосављевић Милић, Универзитет у Нишу
Проф. др Ранко Поповић, Универзитет у Бањој Луци
Др Марија Јефтимијевић Михајловић, Институт за српску
културу Приштина–Лепосавић
Проф. др Мијана Кубурић Мацура, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Јелена Јовановић, Универзитет у Нишу
Проф. др Дијана Црњак, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Саша Шмуља, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Саша Кнежевић, Универзитет у Источном Сарајеву
Проф. др Миланка Бабић, Универзитет у Источном Сарајеву
Доц. др Андреја Марић, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Јасмина Теодоровић, Универзитет у Крагујевцу
Проф. др Владислава Гордић Петковић, Универзитет у Новом Саду

Проф. др Душан Живковић, Универзитет у Крагујевцу
Др Недељка Бјелановић, Институт за књижевност и уметност,
Београд
Др Јана Алексић, Институт за књижевност и уметност, Београд
Доц. др Милица Кецојевић, Универзитет у Београду
Проф. др Милена Илишевић, Универзитет у Западном Сиднеју
Проф. др Татјана Бијелић, Универзитет у Бањој Луци
Доц. др Јелена Марићевић Балаћ, Универзитет у Новом Саду
Др Игор Перишић, Институт за књижевност и уметност, Београд
Проф. др Милош Ковачевић, Универзитет у Београду, Универзитет
у Крагујевцу
Проф. др Жељка Пржуљ, Универзитет у Источном Сарајеву
Доц. др Драгана Бедов, Универзитет Едуколс
Проф. др Светлана Томин, Универзитет у Новом Саду
Проф. др Горан Максимовић, Универзитет у Нишу
Др Јасмина Ахметагић, Институт за српску културу Приштина–
Лепосавић
Др Вања Миљковић, Институт за српски језик САНУ, Београд
Др Весна Ђорђевић, Институт за српски језик САНУ, Београд
Др Светлана Слијепчевић Бјеливук, Институт за српски језик
САНУ, Београд
Др Марина Спасојевић, Институт за српски језик САНУ, Београд
Проф. др Миљивој Алановић, Универзитет у Новом Саду
Проф. др Милан Алексић, Универзитет у Београду
Др Ана Мацановић, Институт за српски језик САНУ, Београд
Др Слободан Новокмет, Институт за српски језик САНУ, Београд
Доц. др Весна Николић, Универзитет у Београду
Др Јована Јовановић, Институт за српски језик САНУ, Београд
Проф. др Милан Ајдановић, Универзитет у Новом Саду
Проф. др Јасмина Московљевић, Универзитет у Београду
Проф. др Људмила Поповић, Универзитет у Београду

Лектор Проф. др Мијана Кубурић Мацура, Универзитет у Бањој Луци

Лектор за енглески језик Мр Бранко Црногорац, Универзитет у Бањој Луци

Припрема за штампу Мср Данијел Дојчиновић, Универзитет у Бањој Луци

Штампа Принт шоп д.о.о. Источна Илица

За штампарiju Зоран Миовчић

Тираж 100

Овај зборник садржи научне радове који су представљени на конференцији *Philologia Serbia*. *Значај и значење ватре у српском језику, књижевности и култури*, одржаној на Филолошком факултету Универзитета у Бањој Луци 28. марта 2023. године.

САДРЖАЈ

<i>Предговор</i>	9
<i>Ана А. Плотићковић</i> Лила и олалија у српском језику и културним дијалектима.....	11
<i>LILA AND OLALIJA IN SERBIAN LANGUAGE AND CULTURAL DIALECTS</i>	
<i>Марија С. Јефтимијевић Михајловић</i> Имагинација пламена и пламен имагинације (Ватра као поетски принцип – српска поезија XX века).....	25
<i>IMAGINATION OF FLAME AND FLAME OF IMAGINATION (FIRE AS A POETIC PRINCIPLE – SERBIAN POETRY OF THE 20TH CENTURY)</i>	
<i>Миливој Б. Алановић</i> Структурни израз предиката ‘ратовати’.....	49
<i>GRAMMATICAL FORMS OF THE SEMANTIC PREDICATE ‘RATOVATI’</i>	
<i>Радмило Н. Маројевић</i> Ватра и њени одбљесци у поетској композицији Његошевој (зрака, луча, искра, зубља).....	71
<i>FIRE AND ITS REFLECTIONS IN NJEGOS’S POETIC COMPOSITION</i>	
<i>Данијела С. Станић</i> Ватра и њена метафора као језичко-стилска одлика у стваралаштву Растка Петровића.....	103
<i>FIRE AND ITS METAPHORS AS A LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURE IN THE WORK OF RASTKO PETROVIC</i>	
<i>Горан Б. Милашин</i> Глаголски префикс <i>по-</i> као средство изражавања атенуативности у савременом српском језику.....	121
<i>THE VERBAL PREFIX PO- AS A MEANS OF EXPRESSING ATTENUATIVE MEANING IN THE CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE</i>	
<i>Маша Љ. Петровић</i> Прикривена интермедјалност: музички елементи у роману <i>Соната за лошег човека</i> Александра Гаталице.....	147
<i>CONCEALED INTERMEDIALITY: MUSICAL ELEMENTS IN NOVEL SONATA FOR A BAD MAN BY ALEKSANDAR GATALICA</i>	

Милан Б. Громовић

- Богородица као ходатајица и песничка
антонимија – Павић и Венцловић..... 165
*THE VIRGIN AS A VIRGIN INTERCESSOR AND POETIC
ANTONYMY – PAVIĆ AND VENCLOVIĆ*

Николина П. Хавран

- Огањ божанствене љубави и огањ гајене – о мотивима ватре и
светлости у химнографским портретима Светога Симеона и
Светога Саве 187
*THE FIRE OF DIVINE LOVE AND THE FIRE OF HELL – ON THE SYMBOLS OF FIRE AND
LIGHT IN THE HYMNOGRAPHIC PORTRAITS OF SAINT SIMEON AND SAINT
SAVA*

Александра Ј. Брајовић

- Кратко размислијење о праздници (1786) Јована Мушкатиrowића
– једно непознато просветитељско-полемичко дело 215
*KRATKOE RAZMIŠLJENIJE O PRAZDNICI (1786) BY JOVAN MUŠKATIROVIĆ –
A RELATIVELY UNKNOWN POLEMICAL WORK FROM THE AGE OF
ENLIGHTENMENT*

Јасмина П. Кнежевић

- Трагом ватре... (Симболика ватре у збирци
приповедака *Принц ватре* Филипа Давида) 231
*ALONG THE PATH OF FIRE... (THE SYMBOLISM OF FIRE IN A SHORT STORY COLLECTION
ENTITLED PRINC VATRE (THE PRINCE OF FIRE) BY FILIP DAVID)*

Милица А. Кандић, Милица Б. Мојсиловић

- Ватра као стваралачки принцип у *Споредном небу* Васка Попе..... 253
FIRE AS A CREATIVE PRINCIPLE IN THE SECONDARY SKY BY VASKO POPA

Драгана С. Лисић

- Интертектуално читање романа *Пешчаник* Данила Киша
у контексту библијске књижевности 271
*AN INTERTEXTUAL ANALYSIS OF DANILO KIŠ'S NOVEL PEŠČANIK
IN THE CONTEXT OF BIBLICAL LITERATURE*

Магда Г. Миликић

- Културне и друштвене околности у којима
настаје *стварносна проза* 295
*CULTURAL AND SOCIAL CIRCUMSTANCES IN WHICH THE REALITY PROSE
(HARD-BOILED PROSE) WAS CREATED*

Милош Д. Михаиловић

- Ватра код Пекића: алхемијски преображаји
Симеона Газде и Думетријуса кир Ангелоса.....323
*FIRE IN PEKIĆ'S WORKS: ALCHEMICAL TRANSFORMATIONS OF
SIMEON GAZDA AND DUMETRIUS KIR ANGELOS*

Луна М. Градинић

- Ватра у песништву Бранка Миљковића.....345
*ABOUT FIRE AS AN INTEGRATED ELEMENT OF POETIC CREATION
IN BRANKO MILJKOVIĆ'S POETRY*

Ана М. Мумовић

- Ватра као основни елеменат универзума (Прилог тумачењу
приповедачког опуса Ива Ћипика).....361
*FIRE AS THE BASIC ELEMENT OF THE UNIVERSE (A CONTRIBUTION TO THE
INTERPRETATION OF IVO ĆIPIKO'S NARRATIVE OPUS)*

Биљана С. Солеша

- Симболика ватре у прози Боре Станковића.....377
THE SYMBOLISM OF FIRE IN BORA STANKOVIĆ'S PROSE

Гордана Р. Штасни

- Семантичко-деривационе специфичности
лексема *огањ* и *ватра*.....395
*SEMANTIC-DERIVATIONAL CHARACTERISTICS OF LEXEMES
FIRE (VATRA) AND INGLE (OGANJ)*

Милица Љ. Стојановић

- Деривационо гнездо лексеме *огањ*:
творбено-семантичка анализа.....419
DERIVATIONAL NEST OF LEXEME OGANJ: SEMANTIC-DERIVATIONAL ANALYSIS

Наташа М. Миланов

- О значењима лексема из семантичког поља *ватра* у
српском језику (на материјалу именица и глагола)..... 443
*THE MEANINGS OF LEXEMES IN THE SEMANTIC FIELD OF FIRE IN
THE SERBIAN LANGUAGE (BASED ON NOUNS AND VERBS)*

Марија Д. Вучковић

- Ватра у тајним занатлијским језицима – творба,
семантика и порекло номинација чији је денотат ватра.....465
FIRE IN SECRET LANGUAGES OF CRAFTSMEN

- Јелена М. Павловић Јовановић**
 Концесивне клаузе у административно-правном
 стиљу српскога језика 19. века.....487
THE CONCESIVE CLAUSE IN THE 19TH CENTURY SERBIAN LEGAL TEXTS
- Милена П. Владић Јованов**
 Значење ватре у поезији Т. С. Елиота, Ивана В. Лалића,
 Бранка Миљковића и В. Б. Јејтса: интертекстуални и
 деконструкционистички приступ 513
*THE MEANING OF FIRE IN THE POETRY OF T.S. ELIOT, IVAN V. LALIĆ, BRANKO
 MILJKOVIĆ, AND W.B. YEATS: AN INTERTEXTUAL AND DECONSTRUCTIONIST
 APPROACH*
- Aleksandra Z. Stojanović**
 Flames of Survival: A Study of The Burning Diary in Aleksandar Tišma's
The Use Of Man 541
*ПЛАМЕН ПРЕЖИВЉАВАЊА: ПРОУЧАВАЊЕ СПАЉЕНОГ ДНЕВНИКА У РОМАНУ
 УПОТРЕБА ЧОВЕКА АЛЕКСАНДРА ТИШМЕ*
- Јелена И. Маринков**
 Ватра у поезији Бранислава Петровића 555
FIRE IN THE POETRY OF BRANISLAV PETROVIĆ
- Јована С. Анђелковић**
 Поетско-симболичка представа фланера и урбанитета
 у поезији Новице Тадића 575
*POETIC-SYMBOLIC REPRESENTATION OF FLANEUR AND URBANITY
 IN THE POETRY OF NOVICA TADIĆ*
- Јелена З. Милић**
 Ватра и њен симболистички регистар у
Приповеткама једног каплара Бранислава Нушића..... 599
*THE FIRE AND ITS SYMBOLIC REGISTER IN THE TALES OF A CORPORAL
 BY BRANISLAV NUŠIĆ*

Наташа М. Миланов¹
Институт за српски језик САНУ
Београд

О ЗНАЧЕЊИМА ЛЕКСЕМА ИЗ СЕМАНТИЧКОГ ПОЉА *ВАТРА* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ²

(НА МАТЕРИЈАЛУ ИМЕНИЦА И ГЛАГОЛА)

Апстракт: *У раду се на грађи из дескриптивних речника српског језика анализирају лексеме које припадају семантичком пољу ватра, и то најбројније семантичке групе именица и глагола овог семантичког поља. Грађа је према архисеми подељена на осам лексичко-семантичких група. Циљ анализе је да се утврде доминантне области стварности повезане са ватром као обликом материје, централне лексеме у оквиру појединачних лексичко-семантичких група, као и деривациони потенцијал ових лексема. Посебно ће се обратити пажња на лексеме чија су значења продуктивна у деривацији.*

Кључне речи: *семантичко поље ватра, лексема, доминантна лексема, именица, глагол, лексичко-семантичка група, значење, творба, српски језик.*

1. Увод

1.1. Ватра је један од главних извора топлоте и светлости, те је важна и за живот. Што је већи значај неког појма за човека, то ће бројније, разноврсније и вишезначније бити и речи које он употребљава да би такве појмове именовано. У лингвистичкој литератури многих језика истакнуто је да су семантички најбогатијим лексемама описане универзалне појаве у стварности, које се односе на човека, природне појаве, материју и сл., те

¹ natasa.milanov@isj.sanu.ac.rs

² Рад је финансирао Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01 од 17. 1. 2023. године, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

да је антропоцентризам једна од главних одлика лексичког система једног језика (Karaulov 1987; Wierzbicka 1996; Apresjan 1995; Gortan-Premk 1997; Dragičević 2018; Milanov 2021). Имајући у виду витални значај ватре, њен важан симболички потенцијал, као и бројност и разноврсност њених манифестација (продуката њене активности), не изненађује ни чињеница да су основне лексеме које се односе на ове појаве такође бројне и припадају општем лексичком фонду, као и да су оне или њихови варијантни називи заступљени на читавом српском језичком ареалу.

1.2. Феномен ватре био је предмет различитих лингвокултуролошких истраживања у српском језику – испитивана је улога ватре у фолклору, митологији и обредној пракси (нпр. Тројановић 1990; Loma 2008, *Kodovi slovenskih kultura* 10). Лингвистичка анализа лексема које се односе на ватру и њене манифестације тицала се истраживања полисемантичких структура базичних лексема овог семантичког поља, фразеолошких јединица са овим лексемама као компонентама, анализе лексема којима се описује ватра и појаве у вези с њом на одређеним дијалекатским подручјима. Та су истраживања већином новијег датума (в. нпр. Radan 2007; Randelović 2009; Milanov 2016; Miloradović 2018; Begović 2020; Štasni, Štrbac 2022).

2. Предмет и циљеви истраживања

2.1. Предмет нашег истраживања биће лексеме семантичког поља *ватра* у српском језику (даље: СП *ватра*), и то именице и глаголи овог семантичког поља. Под семантичким пољем у истраживању подразумеваћемо све лексеме којима се именују појмови са истом општом појмовном вредношћу (уп. Dragičević 1996: 99), односно лексеме које се у неком од значења односе на сам појам ватре, њене манифестације, оруђа за подстицање ватре, људе који рукују ватром, као и радње које су у вези с њом. Истраживањем желимо да додатно семантички осветлимо феномен ватре, представљањем и анализирањем најпродуктивнијих лексичко-семантичких група, чију важност показује и навод С. Тројановића да је „ватра најзвишенији симбол и душа целокупне људске цивилизације“ (Тројановић 1990: 13).

2.2. За потребе истраживања, из дескриптивних речника српског језика (РСАНУ, РМС, РСЈ) ексцерпирани смо преко 400 именица и глагола који припадају СП *ватра*. Осим речника, статус појединих лексема из анализираног поља проверавали смо и у Електронском корпусу савременог српског језика, а етимологију у етимолошком речнику П. Скока. Циљ истраживања је да се на основу анализе лексема СП *ватра*, обједињених истом архисемом, установи које су доминатне области стварности повезане са ватром као обликом постојања материје и где се види најјачи утицај ове појаве, као и да се утврди које су централне лексеме у оквиру појединачних лексичко-семантичких група. Значења лексема даваћемо према њиховим дефиницијама у дескриптивним речницима српског језика.

Вишезначне лексеме СП *ватра* често се већим делом своје полисемантичке структуре односе на појмове у вези са ватром као обликом материје, али има и лексема које тек неким од својих секундарних значења припадају овој групи (нпр. *кућа* 2а, *пакао* 3а, б, *пастаљ* 2в, *вар* 4б итд.), те су и оне део наше грађе. Таква значења обично су нормативно обележена, али се помоћу њих сагледава ширина неког семантичког поља и међусобна повезаност различитих категорија стварности. Грађу за истраживање ће, дакле, чинити оне лексеме и она значења што се односе на ватру као облик материје и појмове и појаве у вези с њом.³ Такође, будући да је већина лексема из грађе полисемантична, често се могу сврстати у више семантичких поља на основу својих појединачних значења (такве су нпр. именице *ватра*, *огањ* и *пламен*).

3. Подела лексема СП *ватра* на лексичко-семантичке групе

3.1. Лексеме СП *ватра* распоредили смо у осам лексичко-семантичких група (АСГ):

³С. Милорадовић (2018) дала је исцрпну анализу значења лексема из лексичког поља *ватра* у речницима призренско-тимочких говора и ареални распоред анализираних лексема у оквиру испитиваног подручја.

- ватра као облик материје: *атеш, ватра, запрет, јангија, крес, огањ, огрев, пламен, пожар, пожег, упала* итд.;
- манифестације ватре и резултати сагоревања: *варница, дим, жар, зара, пепео, угљевље, чађ, упрет* итд.;
- предмети за руковање ватром: *ватраљ, гарач, гртало, жарач, каџија, машице, мех, ожег, пирилица, погребач, потока* итд.;
- прибор и средства за потпаљивање ватре: *жигица, кресиво, огњи-ло, оцило, паљач, потпала, труд* итд.;
- особе повезане са ватром: *ватраџија, ватроложа, гаситељ, грејач, огњоноша, палежник, пепељуга, пожигатељ* итд.;
- простор и просторије у вези са ватром: *ватриште, грејиште, жарница, камин, огњанка, огњишача, огњиште, оџак, паљевина* итд.;
- природне појаве повезане са ватром: *ватреник, вулкан, ерупција, жегара, огњаник, одушка, пришинац* итд.;
- радње карактеристичне за ватру и објекте изложене ватри (сагоревање, подстицање и гашење ватре): *букнути, гасити, горети, жарити, загасити се, заложити, кресати, ложити, палити, пламтети, пирити, погриннути, потакнути, потулити, ражарити, распалити, распирити, растуцкети се, тињати, чарати* итд.

3.2. Међу основним лексемама⁴ које улазе у СП *ватра* су, поред централне именице *ватра*, и лексеме *жар, огањ, пламен, пожар, пепео, горети, гасити (се)* и сл. и њихови бројни деривати. На њихову припадност најужем делу општег лексичког фонда указује број њихових значења, развијена деривациона структура и значајнија заступљеност у фреквенцијским речницима савременог језика (уп. Kostić 1999, Kostić 2001). За представљање доминантних лексема сваке семантичке групе битно је осврнути се и на њихову етимологију, јер се из порекла и дужине употребе неке лексеме могу, поред осталог, пронаћи разлози за њену доминантност у језику и њено истакнуто место у лексичко-семантичкој групи.

⁴ Лексичка јединица може се сматрати кључном, дакле основном уколико може служити као својеврстан образац за разумевање неких важних особености народа који се користи датим језиком (Šmelev 2002: 295).

4. Лексичко-семантичка анализа СП *ватра*

4.1. Како је већ наведено, СП *ватра* обухвата осам семантичких група обједињених заједничком појмовном вредношћу, заједничком архисемом, а често и заједничким семама нижег ранга које додатно спецификују неко од значења у вези са појмом ватре.

Прва издвојена група, са општим значењем „запаљена материја кад горећи развија топлоту и светлост“, означава ватру уопште или ватру различитих размера: *атеш*, *ватра*, *изгор*, *жег*, *жеглица*, *запрет*, *јангија*, *крес*, *ломача*, *огањ*, *огњац*, *огњен*, *огњина*, *огњић*, *огњиц*, *огњица*, *огњичак*, *огњичина*, *огњуштина*, *огрев*, *пожар*, *пал*, *паљевина*, *пакао*, *погор*, *пожег*, *упала* итд.

Доминантне именице, са највећим бројем значења и највише деривата, јесу *ватра* и *огањ*. Сама лексема *ватра*, као центар семантичког поља које анализирамо, дуго је у употреби на јужнословенском језичком терену, као и лексема *огањ*. Конкурентност ових двеју лексема може се пратити прегледом њихове етимологије и употребе на српско(хрватско) м говорном подручју. Према П. Скоку, она је по пореклу балканска, пастирска реч „коју су и у hrv.-srp. mogli raširiti srednjovjekovni Vlasi“ (Skok III, s.v. vatra), док Д. Петровић (1980: 71) истиче да је ова реч типични карпатизам. С друге стране, А. Лома (2005) именицу *ватра* изводи од иранског *atar-/ādro*, а према његовим наводима, ову су именицу на балкански простор раширили ирански номадски народи. Даље се у литератури наводи да је именица *ватра* са простора југа и југоистока српскохрватског говорног подручја потиснута пред најездом Османлија, а уместо ње се раширила именица *огањ* (Петровић 1980: 71). Именица *огањ*, према наводима П. Скока, потиче из 13. века и „данас [је] ograničena na запад“ (Skok II, s.v. oganj), али је етимолошки повезана са именицом *ватра*.⁵ Ови подаци показују ширину употребе двеју основних лексема овог семантичког поља, које су међусобну конкурентност

⁵ Говорећи о конкурентности лексема, М. Стевановић је као један од примера најдоследније синонимије навео именице *огањ* и *ватра* напомињући да се представа о појмовима које означавају ове две лексеме разликује међу говорницима – на пример, за Стевановића је *огањ* оно што гори у кући, јер је такву представу понео из родног краја, док је *ватра* оно што гори на отвореном простору (Stevanović 1963: 82–83).

пренеле и на деривате. Како наводи С. Тројановић, правило је да у оним крајевима „где се говори ватра на огњишту, ту су распрострањени и деривати од ње“, а исто важи и за огањ (1990: 344). Творбено гнездо именице *огањ* је богатије, али су и такви деривати чешће нормативно или стилски маркирани.

Међу бројним дериватима именица *ватра* и *огањ* јесу и они обликовани суфиксима субјективне оцене који одсликавају вредносни суд говорника. Заступљени су и деривати са негативном и са позитивном конотативном вредношћу (*ватретина*, *ватрушина*, *ватрушиница*, *ватрушћина*, *ватрица*, *огњина*, *огњичина*, *огњуштина*, *огњац*, *огњић*, *огњиц*, *огњица*, *огњичак*). Поменуће изведенице ређе денотирају ватру малих или великих размера (наложили мало *ватрице*; жељезо и ниједна друга твар ... не би издржали ове дантеовске *огњице*; Од тих дрваца наложи [се] *огњичак* итд.), а много чешће се користе у умереним, фигуративним употребама (за болест, психичко стање, интензивна осећања итд.).

О односу лексема *ватра* и *огањ* у савременом језику говори и податак да је у Електронском корпусу савременог српског језика именица *ватра* скоро 20 пута фреквентнија од именице *огањ* (однос у фреквенцији је 9671 : 532), док су по броју значења сличне – у највећем дескриптивном речнику српског језика, РСАНУ, лексема *ватра* представља семантички најбогатију именицу са 42 значења, док *огањ* има 37 (в. Milanov 2021: 298).⁶

Осим именица *ватра* и *огањ* и неких њихових деривата, са општим значењем „запаљена материја која одаје светлост и топлоту“ у речницима су забележене и лексеме *атеш*, *изгор*, *жеглица*, *крес*, *огрев*, *пал*, *пламен*, *погор*, *пожег*, *упала*, док „ватру великих размера“ номинују лексеме *пожар*, *ломача*, *пакао*, *паљевина*, *јангија*. Неке од наведених именица тек секундарно реализују поменута значења. Већина њих употребљава се

⁶ Поводом конкурентности именица *ватра* и *огањ* навешћемо запажање К. Годарда (Goddard 2001: 20), који наводи да би се ватра могла сматрати семантичком универзалијом да нема случајева да се за именовање ватре употребљавају две лексеме и наводи пример руског језика, где се за „светлеће гасове који се јављају око запаљене материје“ користи назив *огонь*, а за „запаљену гомилу дрва на отвореном простору“ лексема *костер*. Такође напомиње да се лексема *костер* може употребити у стилски обележеном контексту.

у народним говорима, па су нормативно или стилски обележене (као покрајинске или застареле), а лексеме *атеш* и *јангија* уз то су и стране, турске етимологије.⁷

Именице ове ЛСГ синонимичне су када означавају ватру одређених размера, што је у складу са запажањем Е. Фекетеа да семантичка блискост зависи и од интензитета појаве – према његовом мишљењу, именице *ватра* и *пламен* семантички су ближе када означавају мање интензивну активност, „за разлику од *огња*, а нарочито *пожара*, где је разбукталост акције горења конотативно прозирнија“ (Fekete 2002: 87).

Називи за ватру различитих размера су бројни, али различите употребне вредности – један је најчешће резервисан за неутрални контекст, док се остали користе у стилски, територијално и сл. обележеним контекстима и показују творбене и семантичке могућности језика. Лексичка разноврсност у овом случају има везе и са важношћу појма који се означава.⁸

4.2. Групи лексема којима се означавају различите манифестације ватре и резултати сагоревања (усијани, светлећи гасови, остаци сагоревања) припадају именице као што су *варница*, *гар*, *дим*, *жар*, *жаратак*, *жарчица*, *жаретак*, *жарић*, *жарица*, *жижа*, *жижица*, *жишка*, *жеравица*, *зара*, *пепео*, *пламен*, *плам*, *пламенак*, *пламак*, *пламичак*, *пламчић*, *паспаљ*, *угљевље*, *угљен*, *угљевак*, *чаћ*, *упрет* итд. Већина лексема из ове групе означава усијане гасове, односно појмове који се визуелно истичу. С.

⁷ М. Ђинђић је, истражујући лексичку турског порекла у савременом српском језику, закључила да је велика већина турцизама изашла из активне употребе, имају ограничену употребу или се пак користе у појединим народним говорима, као и да бројни турцизми данас припадају пасивном лексичком фонду, било да су архаизми, историзми и сл. Међутим, како је нагласила, турцизми који су прешли из активног статуса у пасивни не напуштају лексички систем, те поново могу бити активирани у одређеном функционалном стилу, уколико се за тим укаже потреба (Ђинђић 2013: 552–553).

⁸ Бројност лексема којима се описују појаве у вези са ватром има везе и са њеном двојном природом - она унапређује и олакшава човеков живот, али и уништава својим дејством. У речнику *Словенска митологија* (СМ) наводи се да је симболика ватре имала двојак карактер, „жарки и осветнички пламен који прети смрћу и уништењем и елемент очишћавајућег пламена који је оличење стваралачког, активног начела“ (СМ, с.в. ватра). И семантика именице *ватра* базира се на та два пола, али она чешће именује негативне појаве, јер јачи ефекат има страх од њеног дејства него што се има у виду њена корисност (в. Milanov 2021: 297).

Милорадовић наводи да основна својства ватре, топлота и светлост, представљају неопходни предуслов за опстанак живота, али су подједнако и елемент варнице, жишке, жара и жеравице (Miloradović 2018: 113), односно да појавни облик ватре доприноси одржању живота. Велики број манифестација ватре, али и њихова упадљива боја сигурно су имали утицаја и на њихову формалну разноврсност, будући да се израженије, упадљивије појаве, оне које најпре привлаче пажњу говорника, чешће и номинују различитим именима. Њихова упадљива својства одражавају се на број и разноврсност сема које индукују појединачна значења датих лексема (какве су 'који је боје пламена', 'сјајан', 'интензиван', 'који одаје топлоту' итд.).

Као једна од доминантних лексема ове ЛСГ издваја се именица *пламен*, са примарним значењем „усијани гас који се горећи и светлећи диже увис у виду ватрених језичака и развија велику топлоту, а од соли неких метала добија и различиту боју“. По пореклу *пламен* је „stcslav plamy, gen. -mene > plamen“ (Skok II, s.v. paliti) и спада у семантички веома богате лексеме. Осим лексеме *пламен*, и дериват *плам* има веома богату полисемантичку структуру, а ове две именице поклапају се у готово свим својим значењима. Именицу *плам* од мотивне именице *пламен* разликује сфера употребе, јер је готово увек резервисана за књижевне, поетске текстове, али се, теоретски, свако значење лексеме *пламен* може остварити и код лексеме *плам* (в. Milanov 2021: 297). Деривати поменутих именица (нпр. *пламенац*, *пламак*, *пламичак*, *пламенац*, *пламчић*) субјективно су обележени, а често су у контексту употпуњени и интензификаторима којима се додатно истиче низак степен испољености пламена (слабачак *пламичак*, оскудни *пламичак*, танки *пламенчићи* итд.).

Овој ЛСГ припадају и лексеме *варница*, *жар*, *жеравица*, *жишка*, којима се именују усијани остаци чврстог горива (дрвета, угља и сл.), као и лексеме *пепео*, *луг*, *угљевље* и сл., којима се номинују хладни остаци од онога што је сагорело. Поменути лексеме представљају део активног лексичког фонда, што потврђује њихово присуство у дескриптивном речнику српског језика мањег обима, РСЈ. Међу њима, именица *жар* има више деривата субјективне оцене, што је сврстава у једну од творбено најпродуктивнијих лексема ове групе.

Када је у питању фреквенција лексема ове ЛСГ у савременом језику, напоменућемо да је у Електронском корпусу савременог српског језика посведочено 2.200 примера употребе именице *пламен*, 27 именице *плам*, лексема *жар* има 1.423 потврде, *жеравица* 282, док је фреквенција именице *пепео* 1.770. С друге стране, лексеме као што су *чађ*, *упрет*, *наспаљ* имају тек неколико потврда или чак нису ни забележене у овом извору у значењу „продукти сагоревања“. Пошто дескриптивни речник бележи и мање обичну и продуктивну лексику, овакви подаци су и очекивани.

4.3. У ЛСГ са општим значењем 'предмети за руковање ватром' заступљене су лексеме које према општем значењу именују предмете за преношење, подстицање и распиривање ватре, или пак направе које су део ковачког прибора, те се њима распирује, распаљује ватра. Ову групу чине лексеме *арбија*, *гарач*, *гвоздењак*, *гртало*, *гртаљ*, *гртач*, *жарак*, *жарач*, *зботка*, *изгртањ*, *кација*, *кућа*, *кука*, *лопатица*, *махалица*, *маша*, *машице*, *мех*, *мешина*, *ожег*, *острушка*, *паљ*, *пичкалун*, *подјара*, *пожарач*, *пожерач*, *посипка*, *посипник*, *потака*, *палета*, *пасиква*, *пираљика*, *пирилица*, *погребач*, *ћусегија* итд. Побројане лексеме посебно су заступљене у народним говорима, а многе од њих имају и деривате субјективне оцене.

На основу речничких дефиниција, може се закључити да су доминантне две лексеме: *ватраљ*, са примарним значењем „гвоздена лопатица са подужом дршком, за преношење жара“, и *жарач*, са примарним значењем „гвоздена шипка са куком за подстицање, жарење ватре“. Потврду да је именица *ватраљ* једна од доминантних лексема ове семантичке подгрупе⁹ налазимо у дефиницијама других лексема са општим значењем 'предмети за руковање ватром' у којима се ова лексема јавља у синонимском делу: *кација* „метална лопатица за преношење жара, ватраљ“, *маша* „гвоздена лопатица са дугом дршком за хватање и преношење жара, ватраљ“, *погребач* „гвоздена лопатица за преношење ватре, ватраљ, ожег“ итд.

⁹С. Тројановић напомиње како „морамо имати у виду да је железни ватраљ у старо сиротињско време био скупа направа, па су се место њега служили старом изрганом железном лопатом или ашовом, отуда се у многим крајевима и каже лопатка место ватраљ“ (Тројановић 1990: 337). То, дакле, потврђује и доминантност лексеме *ватраљ*, која је била позната на широком подручју, али су се у исту сврху употребљавали и други предмети, који су друкчије и номиновани.

Поменуте именице неретко су и синонимичне, па означавају и предмет за подстицање и предмет за преношење ватре (уп. нпр. значење 2д именице *кука* „гвоздена шипка за подстицање ватре, ватраљ, жарач“, *арбија 2* „машице за царање ватре и хватање жара“). Неопходност поседовања оваквих предмета у традиционалном сеоском домаћинству и њихова широка распрострањеност утицали су и на бројност назива, а различити називи за један десигнат могли су зависити од изгледа и мултифункционалности тог предмета на одређеним подручјима (Miloradović 2018: 125).

Бројност деривата субјективне оцене (*ватраљина, ватраљчина, ватраљић, ватраљче, ватраљчић*) чини именицу *ватраљ* творбено најпродуктивнијом лексемом ове групе, док за лексему *жарач* у РСАНУ није забележен ниједан такав дериват.

Међу примерима ове групе налазимо називе мотивисане изгледом или функцијом десигната (нпр. *погребач, палета, лопатка, маиша*), док су неки и позајмљенице (*каџија, ћусегија*). Неке од именица из грађе мотивисане су радњом која се врши уз помоћ предмета које номинују. Глагол *гртати* „премештати, потискивати или прикупљати неку масу која се састоји од ситних делића“ представља једну од творбено продуктивнијих мотивних лексема, са дериватима *гртало, гртаљ, гртач*. И глагол *пирити* својим значењем „дувајући потпиривати, распиривати, разгоревати (ватру, огањ и сл.)“ мотивисао је именице *пиралика* и *пирилица*.

Потврде за ковачку терминологију (какве су *пиралика, пирилица*) могу се наћи у дијалекатским речницима савременог језика или збиркама речи где се бележе грађа из руралних подручја на којима овај занат још увек опстаје, будући да са развојем индустрије посао ковача бива све мање потребан, па и лексика овог терминолошког система сужава опсег употребе.

Што се тиче стања у савременом језику, преглед Електронског корпуса савременог српског језика показује слабу фреквентност лексема ове ЛСГ, *жарач* има 47 потврда, *мех* 63 потврде, а *ватраљ* свега 8. Наведене именице припадају традиционалној лексици у вези са ватром, која полако прелази у пасивни лексички фонд, те се поменуте лексеме у савременом друштву губе заједно са појмовима које означавају.

4.4. Наредну ЛСГ чине именице што номинују различите предмете помоћу којих се потпаљује ватра. У групу 'прибор и средства за потпаљивање ватре' уврштене су именице *жигица, исјека, кресиво, огњило, огњиво, огњивце, оцило, палидрвце, палилица, палилка, палило, паљач, паљиво, поджара, поджижак, труд, потпала, упаљач, чакмак* итд.

Готово све набројане именице творбено су мотивисане лексемама које припадају СП ватра, глаголима *горети, палити*, именицама *огањ, жар, жижа* итд. Посебно су творбено продуктивни глагол *палити* и именица *огањ*. Као и код претходно представљене групе лексема, и овде већина њих означава појмове који припадају традиционалној култури, па се у данашње време ни не употребљавају (нпр. *кремен, оцило, труд*). У називе за савремена средства за паљење ватре уврстили бисмо именице *палидрвце, упаљач*.

Поменуто наводе потврђује и статус ових лексема у Електронском корпусу савременог српског језика – лексема *кресиво* има тек 21 потврду, *огњило* 13. Ниску фреквенцију има и назив савременог предмета за потпаљивање ватре, *палидрвце*, 34 потврде, док је именица *упаљач* фреквентнија, са близу 600 потврда. Ова ЛСГ углавном садржи лексеме које су потврђене само у народним говорима.

4.5. Следећу групу чине називи који у најширем смислу припадају групи *nomina agentis*, будући да обухвата лексеме што означавају 'особу која рукује ватром', било да су то људи који ложе или гасе ватру: *ватрација, ватраш, ватрењар, ватрометач, ватрогасац, гаситељ, гасилац, грејач, огњоноша, палежник, палигора, пепељуга, паљач, паликућа, палилац, паљевац, паљеник, паљивац, пожигатељ, пожарник* итд. Овим називима означавају се особе којима је посао у вези са ватром у склопу професије (нпр. *ватрација* „занатлија који пече ћерамиде и цигле“, *гаситељ* и *ватрогасац* „припадник одреда који гаси пожаре, пожарник“), или пак особе које уз помоћ ватре нешто уништавају (нпр. *палежник, палигора, паликућа* „онај који подмеће пожар, ватру“).

Ова група садржи искључиво творбено мотивисане лексеме, а најбројније су именице са глаголом *палити* у основи. Запажа се да су све именице које у основи имају поменути глагол негативне конотативне вредности, јер означавају особе које својом активношћу уз помоћ ва-

тре уништавају материјална добра, а такав налаз је у складу са ранијим истраживањима да су бројније и семантички богатије лексеме којима се описују какав непожељан појам или појава (уп. нпр. Dragičević 2001, Jovanović 2018). Остале творенице по правилу означавају носиоца неког занимања и углавном су неутралне стилске вредности.

Са творбеног аспекта, обележје ове групе су, осим доминантних изведеница, и сложенице и кованице, а најпродуктивније су оне које у свом саставу такође имају лексеме *ватра* и *палити*. У оквиру ове ЛСГ најфреквентнија је именица *ватрогасац*, која у Електронском корпусу савременог српског језика има 2.235 потврда, што је сврстава у ред фреквентних лексема овог СП, док, на пример, лексема *паликућа* има тек 67 примера употребе.

4.6. У оквиру СП *ватра* издвојили смо и групу лексема које у ширем смислу припадају категорији *nomina loci*, лексичко-семантичкој групи 'простор и просторије у вези са ватром' – ова група обухвата именице којима се означава простор намењен за горење ватре, подручје у природи где је била наложена или подметнута ватра, грејна тела која топлоту одају уз помоћ ватре. Групу чине следеће именице: *ватрарница, ватреница, ватриште, ватролож, грејиште, догања, жарриште, жарница, жеравиште, жеравка, згариште, камин, комин, крб, ложиште, огариште, огарје, огњанка, огњар, огњарица, огњевка, огњеница, огњиштак, огњиштакча, огњиште, огњиштина, огрев, оцак, палез, палезница, паљевина, гариште, пепелиште, паљ, пећ, пећлук, пецила, пламеник, пламениште, пламиште, погоретина, подложак, пожаревина, пожариште, фуруна* итд.

Из инвентара лексема учавамо да је већина творбено мотивисана иначе доминантним лексемама из анализираног семантичког поља – *ватра, огањ, пламен, пожар*. Многе од поменутих именица имају више значења у оквиру испитиваног семантичког поља, те означавају и простор у кући и отворени простор где гори или је горела ватра. Тако именица *ватриште* има три просторна значења: 1. „место где јеложена ватра, напуштено огњиште“, 2. а. „место у кући на коме се ложи ватра, огњиште“, 3. „ложиште код разних пећи“.

Именице ове семантичке групе са формантом *-иште* веома су продуктивне у народним говорима, а називи се формирају по продуктивним семантичким и творбеним обрасцима, у овом случају помоћу именице или глагола из СП ватра у првом делу и суфикса *-иште* у другом делу творенице (*ватриште, гариште, грејиште, жароште, жеравиште, згариште, ложиште, огариште, огњиште, пепелиште, пламениште, пламиште, пожариште*). За суфикс *-иште* И. Клајн каже да је веома продуктиван и да изведенице од именичких основа првенствено означавају место на којем је нешто било или се сада налази (Клајн 2003: 125). По пореклу, готово сви примери су изведенице од речи домаћег порекла, уз свега неколико позајмљеница (нпр. *камин, фуруна*).

Електронски корпус савременог српског језика показује слабу фреквенцију лексема ове ЛСГ. Једна од доминантних именица СП ватра, *огњиште*, има 1250 потврда у овом извору и примери показују да се често користи у свом основном значењу. Од осталих лексема ове ЛСГ, *камин* има 623 потврде, *ложиште* 107, *фуруна* 102, а као најфреквентнија именица ове групе јавља се лексема *пећ* са 2.500 потврда. Ово потврђује чињеницу да ће раширена употреба одређених предмета имати и свој одраз и у језику, те ће и њихов назив бити фреквентан.

4.7. У групу 'природне појаве повезане с ватром' уврштене су лексеме којима се означавају појмови у вези са геолошком појавом избијања усијане материје, лаве на површину земље, дакле са вулканском активносту – *бомба, вар, ватреник, ватромет, вулкан, ерупција, жегара, згура, кратер, лава, огњаник, огњедух, огњиште*,¹⁰ *одушка, пришинац* итд. Неки од ових појмова одражавају језичку слику света говорника и њихов однос према појави за коју нису имали објашњење и која је код њих изазивала нелагодност, страх, узнемиреност, али и дивљење.¹¹

¹⁰ „4б. центар вулкана у унутрашњости Земље где се налази лежиште ужарене течне масе, магме“.

¹¹ „Фасцинација примитивних људи вулканима само је део њихове шире фасцинације ватром... Када се прачовек осмелио да посегне за елементом чија је појава у природи углавном стихијна и разорна и пред којим све животиње осећају само страх и ставио га себи у службу, то је био преломни тренутак не само у његовом материјално-технолошком превазилажењу властите животињске прошлости, него и у духовном прерастању“ (Loma 2008: 263).

Централна лексема ове ЛСГ је *вулкан*, са значењем „отвор, пукотина кроз коју из усијане унутрашњости земље избијају ерупције лаве, пепела, гасова и др.“. Ова именица има забележене и деминутивне деривате *вулканић* и *вулканчић*, као и застарелу варијанту *волкан*, али и бројне синониме у народним говорима. Народни називи мотивисани су најчешће изгледом вулкана и појава које узрокује, као и утисцима које овај природни феномен оставља на посматрача.

Осим лексема у чијој су основи именице *ватра* и *огањ*, као мотивне лексеме код деривата ове групе уочавају се и глаголи *жећи* „захватати врелином, ватром, палити“; *одушити* „избити, изаћи, отећи (о гасовима, течностима и сл.)“; *пришити* „летети на све стране; расипати се у ситним каљицама“. Међутим, у савременом језику уобичајени су терминолошки називи страног порекла (*ерупција*, *кратер*, *лава*).

У Електронском корпусу савременог српског језика централна именица ове ЛСГ - *вулкан* - има 991 потврду, именица *лава* осам потврда, док је лексема *ерупција* потврђена са 662 примера, од којих већина нема значење у оквиру СП *ватра*, већ се употребљава фигуративно, да означи нагло избијање, излив неког јаког осећања или чега другог.

4.8. Последњом, најбројнијом групом лексема означавају се различите радње карактеристичне за ватру и објекте изложене ватри, било да се ради о означавању процеса сагоревања, било радње подстицања или гашења ватре. У оквиру ове групе издвајају се две подгрупе – првом се номинују радње у вези са процесом горења, са општим значењем „захватати својим дејством (о ватри)“ код активних глагола, или „бити изложен дејству ватре“ код медијалних глагола. Чине је следеће лексеме: *букнути*, *гасити се*, *горети*, *дотињати*, *жарити*, *жећи*, *жишкати*, *загасити се*, *заватрити*, *завињати*, *загасити се*, *задувати*, *затињати*, *затрнути*, *затушити се*, *затушкавати се*, *згасити се*, *ижећи*, *извити се*, *искресати*, *искресивати*, *испирити*, *испухати*, *најетити*, *насрнути*, *натутњети*, *нахуктати*, *нацакати*, *начинити*, *обжећи*, *облазнути*, *одлагати*, *одложити*, *ожарити*, *ожизати*, *опалити*, *очађати*, *очађити*, *оцардати се*, *палацати*, *палацнути*, *палити*, *пламати*, *пламињати*, *пламтети*, *пламентати*, *плаутати*, *пламтети*, *планути*, *пламсати*, *повињати*, *потулити се*, *пропухати*, *пропунути*, *разгорети се*, *разја-*

рити, распалити, распуцкети се, сагорети, сажећи, сјарити, спалити, тињати, успламтети, утињати, шикнути итд.

Другу подгрупу чине глаголи са значењем подстицања и гашења ватре, где агенс може бити човек или нека спољашња сила која утиче на процес горења, и она обухвата следеће лексеме: *гасити, грикати, гринути, загасити, зајардити, закласти, закурити, залагати, заложити, замунђати, заогњити, запирити, запретати, зататлати, заташкати, згасити, јаглити, јараксати, јарити, јарнути, јоргати, кланицати, класти, кресати, ложити, набанити, навардати, надажгати, најаргати, накладити, накласти, накресати, накурити, налагати, наложити, напаливати, напрањати, отпретавати, отпретати, пећкарити, пирити, погрикнути, подаждити, подаракати, подарлакати, поджећи, поджигати, појарити, подјаракати, подјаривати, подјарити, подложивати, подложити, подогњити, поджаравати, подухнути се, подушивати, подушити, пожаривати, пожећи, потакнути, потпалити, потпирити, претати, прочаркати, процарати, пропирити, тарнути, упирити, успирити, распирити, распретати, ражарити, разгарати, рашчаркати, спирити, спотакнути, старкати, старнути, таркати, чаракнути, чарати, чарнути, царнути* итд.

Посматрајући творбену структуру набројаних лексема, запажамо да већину њих чине творбено изведени глаголи којима је у основи најчешће глагол из исте ЛСГ, али може бити и именица из истог семантичког поља, као код примера *заватрити, зажарити, очађати, пламати, заогњити* и сл. Префиксима се значење глагола додатно конкретизује, спецификује у одређеном правцу.¹² Деривираним глаголима се у највећем броју случајева означава фаза у реализацији радње, било да се ради о почетку, нпр. *затињати, заватрити, завигњати, планути, зајардити, закурити* итд., завршетка: *загасити (се), потулити (се), изгорети, подушивати, подушити, одгорети, згасити* итд., а бројни су и глаголи који садрже сему 'интензитета': *букнути, пламтети, разгорети се, распирити, распретати, распалити, распуцкети се, ражарити, разгарати, рашчаркати* итд.

¹² Према ЕСАГ, префикс не изражавају нови тип радње, већ исту радњу као и основни глагол, само је конкретизује, појашњавају у просторном, временском или количинским смислу.

Творбено су посебно продуктивни глаголи који иначе припадају најужем делу општег лексичког фонда, *горети*, *гасити*, *палити*. Глагол *горети* примарно значи „трошити се, нестајати у процесу оксидације путем ватре“, а значење се додатно спецификује у бројним префиксираним перфективним и секундарно имперфективизованим дериватима: *згоревати*, *загорети*, *изгоревати*, *изгорети*, *нагоревати*, *нагорети*, *огоревати*, *одгорети*, *подгорети*, *погорети*, *прегорети*, *прегоревати*, *сагорети* итд. Префиксом се прецизира степен трансформације/деструкције објекта који је захваћен ватром. Глагол *гасити* мотивна је лексема дериватима као што су *загасити*, *погасити*, *угасити*, *догасити*, *прегасити се* итд., а изузетан творбени потенцијал показује и глагол *палити* (са дериватима *запалити*, *попалити*, *упалити*, *спалити*, *припалити* итд.).

Поменути глаголи у Електронском корпусу савременог језика имају више од 1.000 потврда, што потврђује њихов статус централних лексема овог семантичког поља: *палити* има 4.316 потврда, *гасити* 1.684, а *горети* 1.258 потврда. Треба имати у виду да су сви поменути глаголи полисемантични и да њихова фреквенција, поред значаја активности коју описују, има везе и са њиховом семантичком разгранатошћу.

5. Закључак

Лексеме из СП *ватра* потврђују важност ватре као облика материје, у природи, у свакодневном животу, занатству. Показало се да су, поред лексема којима се описује ватра као облик материје, бројне и лексеме које описују манифестације ватре и активности које су у вези с њом. Доминантне ЛСГ сведоче о томе које се најважније категорије стварности повезују са ватром – то су сам појам ватре и њене манифестације, предмети за руковање ватром, простор захваћен ватром, људи који њом рукују и основне радње у вези са ватром, као и природне појаве чији је резултат појава ватре.

Лексика која је представљена у раду махом је домаћег порекла, са дугом употребом и великом семантичком и деривационом разноврсношћу и творбеном продуктивношћу. Међутим, у грађи налазимо и позајмљенице, углавном турског порекла, које су најчешће покрајински

обележене (нпр. *оџак* [тур.], *ћусегија* [тур.], *атеиш* [тур. *ateş*], *чакмак* [тур.], *јангија* [тур. *yangı*], *арбија* [тур. *harbi*]), али и грчког (*кратер* [грч. *kratēr*, *котао*, *врч*], *камин* [грч. *kaminos*, *пећ*], *наспаљ* [према грч. *raspalı*, најфиније брашно, брашнени цвет]), латинског (*ерупција* [лат. *eruptio*]), италијанског (*лава* [итал. *lava*]), албанског (*каџија* [алб. *kaçi*]).

Свакако да бројност лексема овог семантичког поља, њихова семантичка разгранатост и бројни деривати имају везе и са изгледом појмова на које се односе, њиховом упадљивом бојом, утиском који остављају, интензивношћу активности које су за ватру карактеристичне и значајем који имају за човека, што је један од доказа антропоцентричне устројености језика.

У раду смо проверавали и фреквенцију неких од основних лексема испитиваног семантичког поља, а преглед Електронског корпуса показао је да већина лексема која је била предмет истраживања није фреквентна у савременом језику. Међу најфреквентнијим су оне које спадају у општеупотребну лексику – *ватра*, *огњиште*, *пламен*, *пепео*, *ватрогасац*, *пећ*, *жар*, *палити*, *гасити*, *горети*. Грађа садржи лексику која је саставни део различитих терминологија у вези са ватром (занатске, куће и покућства), те се може рећи да велика већина лексема испитиваног семантичког поља има ограничену сферу употребе, јер се користи у одређеним ситуацијама и већином се везује за одређена подручја. Лексеме овог семантичког поља поседују изузетну продуктивност у народним говорима, означавају појмове који су одувек били изузетно важни и за појединца и за заједницу, што је један од предуслова и за њихову обличку и семантичку разноврсност.

Извори

1. Костић, Ђорђе (1999), *Фреквенцијски речник савременог српског језика*, Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора и Лабораторија за експерименталну психологију.
2. Костић, Ђорђе (2001), *Корпус српског језика*, Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора и Лабораторија за експерименталну психологију.

3. РСМ: *Речник српскохрватског књижевног језика I–VI* (1967–1976), Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
4. РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XXI* (1959–), Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик.
5. РСЈ: *Речник српског језика* (2007), Нови Сад: Матица српска.
6. *Elektronski korpus savremenog srpskog jezika* 2013 <<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/>>.

Литература

1. Апресян, Юрий Д. (1995), *Интегрално описание языка и системная лексикография. Избранные труды*, том II. Москва: Языки русской культуры.
2. Begović, Katarina (2020), „Bojati se (plašiti se, čuvati se, bežati od) koga/ čega kao (od) <živog> ognja (<žive> vatre): srpsko-slovenačke paralele i opšti slovenski plan“, *Slovenika*, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet – Nacionalni savet slovenačke nacionalne manjine u Republici Srbiji, VI, 69–98.
3. Wierzbicka, Anna (1996), *Semantics. Primes and Universal*, Oxford – New York: Oxford University Press.
4. Goddard, Cliff (2001), „Lexico-semantic universals: A critical overview“, *Linguistic Typology*, De Gruyter, 5, 1–65.
5. Гортан-Премк, Даринка (1997), *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
6. Драгићевић, Рајна (1996), „О неким парадигматским лексичким скуповима“, *Наш језик*, Институт за српски језик САНУ, XXXI, 1–5, 96–105.
7. Драгићевић, Рајна (2001), *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику – творбена и семантичка анализа*, Београд: Институт за српски језик, Библиотека Јужнословенског филолога, н. с., књ. 18.
8. Драгићевић, Рајна (2018), *Српска лексика у прошлости и данас*, Нови Сад: Матица српска.
9. Ђинђић, Марија (2013), *Турцизми у савременом српском књижевном језику (семантичко-деривациона анализа)*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет. <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/4074>
10. ЕСАТ: *Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий* (Русский язык) II. Москва: Флинта – Наука, 2008.

11. Јовановић, Јована (2018), *Лексика погрдног значења у именовану човека у српском језику*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет. <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/10311>
12. Караулов, Юрий Н. (1987), *Русский язык и языковая личность*, Москва: Изд-во АКИ.
13. Клајн, Иван (2003), *Творба речи у савременом српском језику, Други део, Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска.
14. *Кодови словенских култура – Ватра* (2008), 10, Београд: Слио.
15. Лома, Александар (2005), „Стара словенска религија, један лични поглед из компаративног угла“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, Нови Сад: Матица српска, 53, 1–3, 9–27.
16. Лома, Александар (2008), „Вулканологија и митологија“, *Кодови словенских култура – Ватра*, Слио, 10, 262–299.
17. Миланов, Наташа (2016), „О значењима лексема ватра и огањ у српском језику“, *Језик, књижевност, значење – језичка истраживања*, zbornik radova, Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu Niš, 89–100.
18. Миланов, Наташа (2021), *Српски лексички фонд из угла полисемје: глаголи, именице, придеви*, Монографије 31, Београд: Институт за српски језик САНУ.
19. Милорадовић, Софија (2018), „Огањ, па жишка, ожег, жар и још понешто око ватре у призренско-тимочким дијалекатским речницима“, *Језик као запис културе у етнолошкој и лингвистичкој анализи на релацији Србија – Македонија / Јазикот како запис на културата во етнолошката и лингвистичка анализа на релација Србија – Македонија*, Том 1, Београд: Српска академија наука и уметности – Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 113–146.
20. Petrović, Dragoljub (1980), „Srpskohrvatski jezik i Opštekarpatски дијалектолошки атлас“, *Zbornik Filozofскеј fakulty Univerzity Komenského, Philologica*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo Bratislava, XXX, 195–199.
21. Радан, Михај Н. (2007), „Терминологија ватре у говорима Карашевака“, *Probleme de filologie slavă / Проблеми словенске филологије / Проблеми славянской филологии*, Editura Universităţii de Vest Timişoara, XV, 429–442.
22. Рањеловић, Милена (2009), „Три лексема у географском распореду призренско-тимочке зоне (колевка, слеме, жарач)“, *Радови Одсека за српски језик*, Ниш, 1, 59–68.

23. Skok, Petar (1971–1974), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
24. СМ: *Словенска митологија* (енциклопедијски речник) (2001), Београд: Zepster book world.
25. Стевановић, Михаило (1963), „Синтаксичка синонимика, њен карактер, улога у развоју језика и значај за проучавање стила писаца“, *Књижевност и језик*, Филолошки факултет Београд, X, 2, 81–95.
26. Тројановић, Сима (1990), *Ватра у обичајима и животу српског народа*, Београд: Просвета.
27. Фежете, Егон (2002), „Употребна вредност лексема и лексикографска дефиниција“, *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Београд: САНУ; Институт за српски језик; Нови Сад: Матица српска, 83–89.
28. Шмелев, Алексей Д. (2002), *Русский язык и внеязыковая действительность*, Москва: Языки славянской культуры.
29. Штасни, Гордана, Гордана Штрбац (2022), *Слика природе у српском језику*, Нови Сад: Филозофски факултет.

Nataša M. Milanov
Serbian Academy of Sciences and Arts
Institute for the Serbian Language
Belgrade

THE MEANINGS OF LEXEMES IN THE SEMANTIC FIELD OF *FIRE* IN THE SERBIAN LANGUAGE (BASED ON NOUNS AND VERBS)

Summary

The subject of our research was a lexical-semantic analysis of nouns and verbs in the semantic field of *fire*, based on descriptive dictionaries of the Serbian language. More than 400 lexemes related to the concept of *fire* have been excerpted. The material is classified into lexical-semantic groups, within which the semantically and derivationally dominant lexemes are determined. Ten semantic groups have been singled out,

the most numerous ones being those that denote the very concept of *fire as matter*, as well as the *actions* or *states* caused by fire as matter. This division showed the most important categories of reality which are associated with *fire*. The analyzed lexemes denote some of the most important concepts related to *fire* and show the importance of *fire* as a phenomenon, but also the great importance of our ability to manage it. In addition to nouns that describe the form of matter, there are numerous lexemes which describe the *manifestations of fire* and activities related to it. The analysis showed that lexemes in the semantic field of 'fire' have an extraordinary diversity in the vernacular, with a lexicon of domestic origin, characterized by great creative productivity.

► **Keywords:** semantic field *fire*, lexeme, dominant lexeme, noun, verb, lexical-semantic group, meaning, word formation, Serbian language.